

УДК 347.45

БЕНЕФІЦІАР ЯК УЧАСНИК ПРАВОВІДНОШЕННЯ, ЩО ВИНИКАЄ ІЗ ДОГОВОРУ РАХУНКА УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ)

Юлія Таргоній

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yuliaporovych1@gmail.com
ORCID 0000-0002-3226-8939*

Досліджено особливий правовий статус бенефіціара як сторони договору рахунку умовного зберігання (ескроу) та вигодонабувача. Проаналізовано положення законодавства щодо прав та обов'язків бенефіціара в тристоронньому правовідношенні. З'ясовано передумови закріплення норми Цивільного кодексу України щодо можливості бенефіціара бути учасником зобов'язання та співвіднесено цей факт із правовою природою його статусу. Виявлено невичерпність законодавчого регулювання участі бенефіціара у правовідношенні з договору рахунку ескроу. З'ясовано коло осіб, які можуть бути бенефіціарами за договором рахунку ескроу, а також досліджено зміст законодавчого формулювання стосовно «інших осіб», котрі можуть отримувати кошти з рахунку ескроу. Досліджено порядок отримання такими особами коштів та приклади необхідних для цього документів. Проаналізовано приклад судового рішення у справі про порушення прав бенефіціара на отримання коштів із рахунку ескроу та зроблено висновки про необхідність напрацювання механізмів їх більш вичерпного законодавчого захисту.

Ключові слова: тристороннє зобов'язання, вигодонабувач, сквіз-аут, банк, акціонер.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.77.119>

Вступ. У зв'язку з тенденцією до розширення сфери використання договору рахунку ескроу в Україні та можливості його застосування для торгових розрахунків із контрагентами за договорами купівлі-продажу товарів, послуг, договорами, предметом яких є права інтелектуальної власності тощо, вивчення правового статусу бенефіціара у правовідношенні є особливо актуальним.

Постановка проблеми. Суб'єктний склад договору рахунку умовного зберігання (ескроу) характеризується участю депонента (боржника за основним зобов'язанням), банку, який виконує роль ескроу-агента, та бенефіціара (кредитора за основним зобов'язанням). Бенефіціар є учасником правовідношення, якому притаманний особливий правовий статус, пов'язаний із поєднанням ним ролі третьої особи-вигодонабувача та повноцінної сторони договору, якій притаманні не лише права, а й обов'язки. Однак у законодавстві чітко не врегульовано не лише його статус як учасника правовідношення із договору рахунку ескроу, а й власне випадки, коли він вважається стороною договору. Також серед науковців немає єдиної позиції стосовно ролі бенефіціара у згаданому зобов'язанні. Отож дослідження особливостей правового статусу бенефіціара як учасника правовідношення із договору рахунку умовного зберігання (ескроу) є важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими науковцями, які досліджували договір рахунку умовного зберігання (ескроу), і у своїх працях торкалися ролі бенефіціара у зобов'язанні, є Ю. Білоус, А. Згама, І. Колодій,

І. Шпуганич, Р. Майданик та ін. Проте правовий статус бенефіціара як учасника правовідношення та вичерпність його регулювання у законодавстві України проаналізовано не було.

Метою статті є охарактеризувати правовий статус бенефіціара як учасника правовідношення із договору рахунка умовного зберігання (ескроу) в Україні та ефективність його законодавчого регулювання.

Виклад основного матеріалу.

Термін «бенефіціар» походить від французького «*benefice*» – прибуток, користь. Варіації цього поняття широко застосовуються у законодавстві України та їх визначення суттєво відрізняються залежно від контексту та сфери використання («вигодонабувач (бенефіціар)» та «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» у Податковому кодексі України, «кінцевий бенефіціарний власник» у ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «кредитор (бенефіціар)» у контексті статті 560 ЦК України про гарантію, «бенефіціар» у контексті статті 1093 ЦК України про акредитив, «бенефіціар» у контексті ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації»), проте у всіх випадках це поняття означає особу вигодонабувача.

У договорі рахунка умовного зберігання (ескроу) бенефіціар – це особа (особи), якій (яким) банк зобов'язаний перерахувати кошти, зараховані від володільця рахунка (клієнта) та/або інших осіб за умови настання підстав, передбачених договором рахунка умовного зберігання (ескроу). У разі надання бенефіціаром письмової вказівки банку ці кошти можуть бути перераховані особі (особам), вказаній бенефіціаром, якщо це передбачено відповідним договором, або бути повернуті володільцю рахунка.

Варто зазначити, що загалом, договір рахунка ескроу є тристороннім. Проте нормою ст. 1076-7 ЦК України закріплюється допустимість двостороннього формату цього договору, за якого бенефіціар не є його учасником. У такому випадку, будь-які зміни до договору рахунка ескроу, крім тих, які не обмежують права бенефіціара, вносяться виключно за умови надання ним письмової згоди.

Аналізуючи становлення законодавчого регулювання цього договору в Україні, очевидним є те, що він був запроваджений у національне правове поле для забезпечення процедури сквіз-аут, що вводилася на виконання завдань щодо покращення корпоративного управління. Прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» № 1983-VIII від 23.03.2017 було спрямоване на імплементацію Директиви 2004/25/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо пропозицій про поглинання в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Так, процедура укладення договору рахунка ескроу для реалізації прав емітента (клієнта) під час здійснення примусового викупу акцій була спроектована як така, де участь бенефіціара є необхідною лише на етапі отримання коштів за свої викуплені емітентом акції у банку. Такий законодавчий підхід є доволі зрозумілим, оскільки примусовий викуп акцій відповідно до закону не передбачає необхідності отримання згоди акціонерів (тобто, бенефіціарів за договором рахунка ескроу). Така умова продиктована самою сутністю процедури сквіз-аут – «витіснення» міноритарних акціонерів мажоритарним акціонером в обмін на справедливу грошову компенсацію. Ба більше, враховуючи велику кількість позовів міноритарних акціонерів до суду про визнання недійсними публічних безвідкличних вимог про придбання акцій та визнання їх такими, що порушують право власності

цих осіб, можна зробити висновок про те, що не завжди можна говорити про добровільний характер їхньої участі у згаданому правовідношенні.

Необхідно зазначити, що договір рахунка ескроу не є способом забезпечення виконання зобов'язань, а також не варто його зводити до договору на користь третіх осіб. Як зазначає А. О. Згама, «участь бенефіціара як сторони договору створює для нього певні гарантії шляхом визначення суми, що зберігається на рахунку ескроу, умови отримання ним коштів із цього рахунка, обов'язків боржника тощо» [1, с. 38]. Статус бенефіціара як учасника зобов'язання із договору рахунка ескроу дає можливість стверджувати про наявність у нього в багатьох випадках не лише прав, а й обов'язків. Це, наприклад, може бути підтвердження настання підстави для перерахування йому коштів шляхом надання банку відповідних документів (що може бути актуальним для договорів рахунка ескроу для здійснення розрахунків за договором купівлі-продажу нерухомості), або ж обов'язок за договором солідарно розділити з клієнтом сплату винагороди банку. Беручи до уваги зазначене, вважаємо, що в багатьох випадках залучення бенефіціара як повноцінної сторони договору рахунка ескроу може бути доцільним та доречним. Водночас, у випадку здійснення розрахунків у рамках процедури сквіз-аут, двосторонній формат договору рахунка ескроу, за якого бенефіціар має виключно статус вигодонабувача, а не сторони зобов'язання, є цілком виправданим. Це зумовлено неможливістю покладення на бенефіціара додаткових обов'язків у цьому випадку та самою природою його участі як вигодонабувача у згаданому правовідношенні.

Як зазначає І. І. Шпуганич, законодавство не містить жодних вказівок чи вимог щодо особи бенефіціара за договором рахунка ескроу. Фактично нею може бути будь-яка особа, незалежно від обсягу її дієздатності. Обсяг дієздатності цієї особи матиме значення при вступі його у правовідносини з володільцем рахунка ескроу і виконання ним своїх зобов'язань перед останнім. Окрім цього, обсяг цивільної дієздатності бенефіціара матиме значення у разі, якщо він захоче отримати внесені на його користь кошти або ж надати письмову вказівку банку щодо перерахування коштів на користь іншої особи, у разі, якщо така можливість визначена у договорі. В цих ситуаціях необхідно керуватися загальними положеннями ЦК України щодо дієздатності фізичної особи і при недостатності обсягу дієздатності бенефіціара у відносинах з банком, його права можуть бути реалізовані його законними представниками (батьками, усиновлювачами, опікунами, піклувальниками) [2, с. 41].

Аналізуючи законодавчі норми, що стосуються договору рахунка ескроу, можна виділити наступні права бенефіціара:

1) отримувати грошові кошти, зараховані від володільця рахунка (клієнта) та/або інших осіб на рахунок умовного зберігання (ескроу) за умови настання підстав, передбачених договором.

Згідно з абзацом 4 частиною 15 статті 95 ЗУ «Про акціонерні товариства», банк, в якому відкрито рахунок умовного зберігання (ескроу), протягом п'яти років зобов'язаний здійснювати перерахування коштів акціонерам, акції яких придбаваються (їхнім спадкоємцям або правонаступникам, або іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів), на зазначені ними рахунки у банках та державних установах (в яких відповідно до закону відкрито рахунки для сплати встановлених законом податків і зборів) або здійснювати виплату відповідних коштів готівкою. Акціонери, акції яких придбаваються (їхні спадкоємці або правонаступники, або інші особи, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів), для одержання коштів з рахунка умовного зберігання (ескроу) мають звернутися до банку, в якому відкрито такий рахунок [3]. Також варто

зауважити, що акціонери (їх правонаступники) чи інші особи, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів з рахунка ескроу, мають право вимагати виплати належних їм коштів у готівковій формі;

2) надавати банку письмові вказівки про перерахування іншим особам коштів, зарахованих від володільця рахунка (клієнта) та/або інших осіб на рахунок умовного зберігання (ескроу), якщо це передбачено відповідним договором;

3) відповідно до частини 1 статті 62 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», яка регулює порядок розкриття банками банківської таємниці, бенефіціар має право отримувати інформацію щодо рахунку умовного зберігання (ескроу) та операцій з ним на свій письмовий запит. Інформація про залишок коштів на банківському рахунку, майнові права на кошти на якому є предметом обтяження, операції за ним, обтяження, щодо яких до банку надійшли повідомлення, у тому числі взяті банком на облік, інші обмеження права розпоряджання рахунком розкривається також на письмовий запит обтяжувача, якщо право обтяжувача на отримання відповідної інформації передбачено правочином, на підставі якого виникає таке обтяження [4].

Серед обов'язків бенефіціара в зобов'язанні з договору рахунка ескроу необхідно виокремити:

1) надати банку документи, що підтверджують настання підстав для перерахування бенефіціару або вказаній ним особі грошових коштів, що знаходяться на рахунку ескроу, або повернення таких коштів володільцю рахунка;

2) оскільки Закон чітко не покладає обов'язок зі сплати винагороди банку на клієнта (за винятком договору рахунка ескроу для цілей процедури сквіз-аут, яка регулюється ЗУ «Про акціонерні товариства»), що прямо покладає обов'язок зі сплати винагороди на клієнта), можливим є покладення на бенефіціара цього обов'язку згідно з договором, або ж солідарна сплата винагороди банку бенефіціаром та клієнтом згідно з договором.

Норма абзацу 4 частини 15 статті 95 ЗУ «Про акціонерні товариства» є особливо вартою уваги та аналізу, оскільки вона окреслює коло осіб, які можуть отримувати кошти за договором рахунка ескроу в якості бенефіціарів. Окрім власне осіб, які зазначені в договорі як бенефіціари, це можуть бути їх спадкоємці, правонаступники, або ж інші особи, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів. Детальніших вказівок про те, хто власне є «іншими особами», законодавство не містить. І. І. Шпуганич зазначає, що прикладом таких осіб можуть бути особи, в інтересах яких встановлено обмеження (обтяження) на акції, що придбаваються [2, с. 42].

Стосовно порядку отримання коштів із рахунку ескроу особами, які є спадкоємцями бенефіціара, варто зазначити, що, зазвичай, вони додатково мають надати банківській установі оригінал або нотаріально завірнену копію свідоцтва про право на спадщину на вказані акції. Виплати фізичним особам-співвласникам акцій відбуваються за спільною згодою (заявою) усіх співвласників або за заявою одного з них за умови надання цим співвласником додатково до інших визначених вище документів нотаріально завірненої копії довіреності від усіх інших співвласників на вчинення таких дій. Аналіз п. 3.10 тексту публічної безвідкличної вимоги про придбання акцій в усіх власників акцій АТ «Запоріжнерудпром» від 24.03.2020 свідчить про те, що у разі надання додаткових документів такими особами, строк для виплати коштів може бути продовжений із мотивів необхідності їх перевірки банком, та становити, наприклад, «30 днів з дня надходження таких документів» [5].

У контексті вивчення правового статусу бенефіціара за договором рахунка ескроу доречним є також аналіз випадку, коли його права на отримання коштів були порушені. Вказаний випадок стосується ситуації, за якої особі довелося надати

копію рішення суду, щоб встановити факт наявності права власності на акції емітента та, відповідно, мати можливість реалізувати своє право як бенефіціар за договором рахунка ескроу. У справі № 910/2659/21, яка розглядалася Господарським судом м. Києва, Особа 1 подала позов до Приватного акціонерного товариства Фінансова компанія «Ваш вибір» (у якому в неї був відкритий рахунок у цінних паперах) та Публічного акціонерного товариства «Національний депозитарій України». Особа 1 була власником акцій Приватного акціонерного товариства «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» та Приватного акціонерного товариства «Авдіївський коксохімічний завод». Між Акціонерним товариством закритого типу «Ваш вибір» та Особа 1 (депонент) укладено Договір про відкриття рахунку у цінних паперах, відповідно до умов якого депонент доручає, а зберігач зобов'язується надавати депоненту послуги щодо відкриття та ведення рахунку в цінних паперах, обслуговування операцій за цим рахунком, зберіганню цінних паперів, що належать депоненту. Пізніше вищезгаданій депозитарній установі було анульовано ліцензію на провадження депозитарної діяльності. Проте Приватне акціонерне товариство Фінансова компанія «Ваш вибір» не передало до Центрального депозитарію як уповноваженого на зберігання органу документи, інформацію та бази даних, а саме, інформацію щодо прав власності позивача на акції Маріупольського металургійного комбінату та Авдіївського коксохімічного заводу. Негативним наслідком для позивача, що спричинив порушення його прав, стала відсутність даних щодо нього та кількості належних йому акцій у переліку акціонерів, а згодом – невнесення його у список бенефіціарів, яким належала виплата із рахунка ескроу в рамках процедур сквіз-аут, які проводилася на Маріупольському металургійному комбінаті та Авдіївському коксохімічному заводі. Звертаючись з позовом до суду та вказуючи на порушення своїх прав, позивач зазначає, що він є власником вказаних цінних паперів і зобов'язаний їх продати, однак не може виконати свого обов'язку у зв'язку з тим, що відповідач 1 не передав інформацію до Центрального депозитарію відносно прав власності на акції, йому належні. Судом було встановлено, що депозитарна установа повинна підготувати для передачі перелік документів, серед яких повинні міститись зокрема виписки про стан рахунків у цінних паперах та бази даних депозитарної установи станом на кінець операційного дня, що передує даті припинення діяльності. Так, у зв'язку з невиконанням відповідачем 1 свого обов'язку, така інформація відсутня в переліку акціонерів. Унаслідок неправомірних дій відповідача 1, позивач був позбавлений права отримати грошові кошти за вказані цінні папери. Суд прийняв рішення визнати право власності позивача на акції, в такий спосіб створивши йому передумови для реалізації своїх прав як бенефіціара за договором рахунка ескроу [6]. Аналізуючи згадане судове рішення, можна дійти висновку, що участь бенефіціара у правовідношенні за договором рахунка ескроу в рамках процедури сквіз-аут характеризується його обмеженою взаємодією з іншими учасниками зобов'язання, що нерідко може призвести до порушення його прав та інтересів, а єдиним механізмом їх захисту нерідко залишається звернення до суду.

Висновки. Проаналізувавши основні права та обов'язки бенефіціара у правовідношенні, що виникає із договору рахунка ескроу, а також взявши до уваги передумови впровадження цього договору в законодавство України та його правову природу, можна наголосити про те, що в багатьох випадках доцільним є залучення бенефіціара як повноцінної сторони договору. Враховуючи тенденції до розширення сфери застосування договору рахунка ескроу, тристоронній формат правовідношення є доречним для договорів рахунка ескроу для купівлі-продажу

нерухомості, товарів та надання послуг. Водночас, у випадку укладення договору рахунка ескроу для здійснення розрахунків за процедурою сквіз-аут, більш доцільною є участь бенефіціара лише в ролі вигодонабувача, а не як сторони договору.

Список використаних джерел:

1. Згама А. О. Правова природа договору умовного депонування (ескроу). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 38–39.
2. Шпуганич І. І. Роль договору рахунка умовного зберігання (ескроу) у процедурі сквіз-аут. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 75. Ч. 2. С. 39–43.
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text/>
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12. 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print>
5. Акціонерне товариство «Запоріжнерудпром». Публічна безвідклична вимога про придбання акцій в усіх власників акцій акціонерного товариства «Запоріжнерудпром», 24.03.2020. URL: <https://smida.gov.ua/db/feed/28953>
6. Рішення Господарського суду м. Києва від 12.05.2021 у справі № 910/2659/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96879688>

References

1. Zghama, A. O. (2018). Pravova pryroda dohovoru umovnoho deponuvannia (eskrou). *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*, 1, 38–39.
2. Shpughanych, I. I. (2023). Rol' dohovoru rakhunka umovnoho zberihannia (eskrou) u protseduri skviz-aut. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. Seria PRAVO*, 75, 2, 39–43.
3. Pro aktsionerni tovarystva : Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text/>
4. Pro banky i bankivs'ku diial'nist' : Zakon Ukrainy vid 07.12. 2000 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print>
5. Aktsionerne tovarystvo «Zaporizhnerudprom». Publichna bezvidklychna vymoha pro prydbannia aktsij v usikh vlasnykiv aktsij aktsionernoho tovarystva «Zaporizhnerudprom», 24.03.2020. Retrieved from <https://smida.gov.ua/db/feed/28953>
6. Rishennia Hospodars'koho sudu m. Kyieva vid 12.05.2021 u spravi № 910/2659/21. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96879688>

BENEFICIARY AS A PARTICIPANT OF LEGAL RELATIONSHIP UNDER THE ESCROW ACCOUNT CONTRACT

Yuliya Tarhoniі

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: yuliapopovych1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3226-8939*

The article deals with the special legal status of a beneficiary as a party to an escrow account contract and as a benefit recipient. The provisions of legislation on the rights and obligations of a beneficiary in a tripartite legal relationship based on the provisions of the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies», and the Law of Ukraine «On

Banks and Banking Activities» were analyzed. The author clarifies the prerequisites for envisaging the provision of the Civil Code of Ukraine on the beneficiary's right to be a party to the contract and correlates this fact with the legal nature of its status. The author reveals that the legislative regulation of beneficiary's participation in legal relations under an escrow account contract is not exhaustive. The author examines the role of a beneficiary in the legal relationship under an escrow account contract for making settlements under the squeeze-out procedure. It is found out that the procedure for concluding an escrow account contract for exercising the rights of an issuer (client) during the compulsory redemption of shares was designed as such where the beneficiary's participation is required only at the stage of receiving funds for his/her shares purchased by the issuer from the bank. Taking into account the tendency to expand the scope of application of the aforementioned contract in Ukraine, the author concludes that the tripartite format of legal relations involving the beneficiary as a party to the obligation is appropriate for escrow account contracts for the sale and purchase of real estate, goods and services. At the same time, in the case of an escrow account contract for squeeze-out procedure, it is more appropriate to involve the beneficiary only as a benefit recipient, and not as a party to the contract. This is due to the impossibility of imposing additional obligations on the beneficiary in this case and the very nature of its participation in the aforementioned legal relationship. The author clarifies the range of persons who may be beneficiaries under an escrow account contract and also examines the content of the legislative wording regarding "other persons" who may receive funds from an escrow account. In addition to the persons named in the contract as beneficiaries, these may include their heirs, legal successors, persons in whose interests' restrictions (encumbrances) on the shares to be acquired are imposed, or other persons who are entitled to receive funds under the law, the list of which is not exhaustive. The author examines the procedure for obtaining funds by such persons and provides examples of the documents required for this purpose. The author analyses an example of a court decision in a case of violation of the beneficiary's rights to receive funds from an escrow account and draws conclusions about the need to develop mechanisms for their more comprehensive legislative protection.

Keywords. Trilateral obligation, benefit recipient, squeeze-out, bank, shareholder.

*Стаття: надійшла до редакції 25.10.2023
прийнята до друку 21.11.2023*